

Jordanes szkír-története, mint Kézai székely-történetének forrása

Aki figyelmesen olvassa **Jordanes** *Geticáját*, azt látja, az Attila halálát követő időkben a gótok elleni harcok először a hunokhoz, majd később a szkírekhez kötődnek (lásd ez utóbbiak 464 és 466 közötti háborúját a gótok ellen). Egy másik szerző, **Priskos** rétor elmondja, 466 után a szkírek **Leon** keletrómai császárhoz mennek segítségért. Ez támogatni akarja őket, ezért levélben szólítja fel az illíriai prefektust, hogy küldjön nekik segédcsapatokat. 469-ben a szkírek újabb harcba keverednek az osztrogótokkal, vezetőjük, **Edika** meghal, fiai menekülnek: **Onoulph/Hunoulphus** (akit hibásan *Hunwulfként*, *Hun Farkasként* etimologizálnak) Görögországba megy, majd csatlakozik fivéréhez, **Odoakerhez**, aki Itália királya lesz. Őket 493-ban "*Veronai Detre csalárdésága*" öli meg (**Nagy Theoderich/Theuderich (Nagy Theodorik)** egy ünnepségre hívja a testvéreket, ahol meggyilkoltatja őket).

Ezek után összevetem Jordanes szkír-történetét Kézai székely-történetével, a filológiai aprómunka pedig azt mutatja, Kézai a székelyek alatt a szkírek történetét írja meg. E felismerés után kezd értelmet nyerni a székelyek Csaba-hagyománya is, hogy ő a bizánci császár unokaöccse, és az, hogy a székelyek Kézaival szemben azt mondják, hogy az nem ment vissza Szkítiába, hanem Görögországban veszett el. A kutatók régóta megfogalmazták sejtésüket, hogy **I. Leó** császár felesége, **Verina** Edika lánytestvére volt. Lehetséges lenne, hogy a Csaba-monda a szkír Edika fiához, *Hunoulph (Hunor?)* tetteihez kötődik?

Those who carefully read Jordanes`Getica can see that in the times after Attila`s death the wars against the Goth are undertaken first by the Huns, then mostly by the Sciri people (see the war of 464/466). Priscus of Panium relates about the envoys of the Sciri to East-Roman emperor Leo. In theis context Leo urges the Illyrian prefect to send them troupes. In 469, Sciri are once again engaging in war with the Goths, but their leader, Edika dies, and his sons flee away: Onoulph (Hunoulphus, wrongly etimologized as "Hunwulf") goes to Greece, then joins his brother Odoacer who becomes the king of Italy. The two brothers are killed by the "treachery of Dietrich of Verona" in 493 (Theoderich the Great invited the two brothers to a banquet of reconciliation and there killed them.)

Although the Sciri people acted in a "Hunnish way" and fought against the Goths for all the time, they were considered a Germanic nation. After a devastating criticism of Reynolds and Lopez in 1946 this theory cannot be accepted. Who are then the Sciri?

A comparative study of the texts of the Getica and Kézai`s Gesta Hunnorum et Hungarorum reveals that Kézai understands on the Sciri the Székely people.

In this context gets sense the whole Csaba-tradition of the Székelys which states that the Székely leader Csaba was the nephew of the East-Roman Emperor, and never returned from Greece (Kézai wrongly corrects them that Csaba went back to Scythia). Researchers for long stated their hunch that the wife of Emperor Leo, Verina was a Sciri woman, sister of Edica and aunt of the two brothers. Could it be possible that the Csaba-legend goes back to the deeds of Onoulp/Hunoulp/Phus (Hunor?), son of the Scirian Edica?

Jordanes a *Getica* 265-266-os fejezeteiben azt mondja, **Hernac** hunjainak legközelebbi szomszédjai a szkírek, már (kelet-)római területen: *Szkítia Minorban* (a mai Dobrudzsában), délre tőlük következik a sadagari nép, majd „némely alánok”, akiket **Candac** vezet. Szerzőnk itt abszolút szavahihető, mivel olyan személyes történetet mond el szavai alátámasztására, amelyet nincs miért hazudnia: hogy nagyapja az alán király, **Candac** titkára volt. Úgy tűnik, **Hernac** hunjai és a szkírek közti kapcsolatot több, mint egyszerű szomszédtság. Miért mentek a szkírek **Hernac**-kal, melléje vagy ugyanarra a területre, ha azért nem, mert a vezetőjük, **Edika** maga is hun? – teszi fel a kérdést a kitűnő koreai szerző, **Hyun Jin Kim**.¹

A szkíreket általában a germán törzsek közé sorolták, ám **Reynolds** és **Lopez** még 1946-ban annyira megsemmisítő kritikáját adja ennek az elméletnek (ki-mutatván, hogy az egész csupán 19. századi találmány²), hogy azt el kell felejteni. A két kutató felhívja a figyelmet, hogy **Edicon** (**Edica**, **Edika**) **szkír vezér**, **Attila főembere Priskos rétor szerint szkíta volt**, „hun-fajú”, és népe is inkább lehetett hun, mint germán.³

Edika fiáról, az Itáliát meghódoltató **Odoaker** származását körüljárva megállapítják, az a **Rogus**, **Roga** nemzetségéből való („*genere Rogus*”), nemzetség, melynek névadója **Attila** nagybátyja, **Rogas**, **Roga**. Tisztázzák, hogy **Odoaker** három nemnek, nemzetségnek volt a vezetője, ezek a **torcilingi** (a név alapján türknök tűnő nemzet), a szkírek és a **rogiak**.⁴ A szkírek a 4. század közepén kerültek a hun politikai konstellációba. Ez a kapcsolat egyre szorosabb lett **Uldin**, **Roga** és **Attila** vezérsége alatt, a **Roga**-klán volt a szkírek vezetője, egy türök csoportra, a **torcilingekre** is támaszkodva.⁵

Reynolds és **Lopez** következtetése az, hogy a szkírek nem germánok, így elméletük nemigen tetszett a német kutatóknak. Angolszász területen mindössze egyetlen kritikuskus támadt, **Bruce Macbain**, aki ecseteli az elmélet utóéletét, elmondja, hogy **Otto Maechen-Helfen** kritizálta azt, ám **E. A. Thompson** és

1 Hyun Jin Kim 2013, 233: „The Sciri are noted here by Jordanes as having chosen to situate themselves closest to Ernak’s Huns in Scythia Minor and Lower Moesia even after the defeat of the Attilids at the bade of Nedao in AD 454. If Edica their chieftain had no links to the Huns. why would the Sciri behave in this manner?”

2 Reynolds and Lopez 1946, 41.

3 I. m. 48.

4 I. m. 44: „What was the nation of the leader of those Torcilingi, Sciri, and Rogians? “Genere Rogus,” says Jordanes, and as we have seen, a Rogas was one of Attila’s uncles.”

5 I. m. 51: „The Sciri (originally a Baltic [?] or Sarmatic [?]-but hardly a Germanic- people) were drawn into the Hunnic political constellation around the middle of the fourth century. Their ties to the master Hunnic people were drawn tighter and tighter in the reigns of Uldin, Rogas, and Attila. Under the latter, one of his relatives of the royal clan of Rogas was leader of the Sciri, supported by a band of Torcilingi, his Turkish tribesmen.”

J. M. Wallace-Hadrill elfogadta, így nem csoda, ha Odoaker, valamint apja, Edika és testvére, **Onoulphus** hunként jelennek meg a *Prosopography of the Later Roman Empire* című, mérvadó munkában (ami voltaképpen a kései római birodalom Ki kicsodája)⁶. Macbain többek közt azt az érvet hozza fel Odoaker hun-sága ellenében, hogy nagyon magas volt, márpedig magas hunok nincsenek.⁷ Emellett Odoaker ariánus volt, ami szintén nem jellemző a hunokra.⁸

Macbain kritikáját lesújtóan elemzi **Hyun Jin Kim**, aki szerint egyrészt a hunok Odoaker előtt egy évszázaddal kapcsolatban álltak az ariánus keresztényekkel, másrészt a hunok alacsony mongoloidnak való tételezése egyszerűen abszurd: vannak magas ázsiaiak is, és azt mondja – Bóna Istvánra hivatkozva –, hogy egyébként is a hun temetők vizsgálata Európában azt mutatja, a vezető osztálynak csupán kevesebb, mint 30 százaléka rendelkezett valamiféle mongoloid jeggyel.⁹

(**Bóna István** 1993-as könyvében még ennél is sarkosabban fogalmaz, mikor azt mondja, a hunok europidok voltak: „*Mai ismereteink szerint alig valószínű, hogy a hunok között 20-25 százaléknál nagyobb lett volna a mongoloid típusok száma, bár e kérdésben a hitelesen feltárt sírokból előkerülő mongoloid koponyák százalékos vizsgálata fogja kimondani a döntő szót. Az Altáj és Észak-Mongólia közt fekvő Tuvában kiásott sok száz sírban a Kr. u. I. évezred első felében még olyan frappáns az europid típusok túlsúlya, hogy a hun mozgalommal nagy tömegű mongoloid nehezen juthatott volna Európába. Éppen csak annyi, hogy szokatlanságával meghökkentse az európaiakat.*”¹⁰)

Macbain, úgy tűnik, nem olvasta **Otto Maenchen-Helfen** *The World of the Huns: Studies in Their History and Culture* című, tíz évvel korábban megjelent alapkönyvét sem, amelyben példák vannak arra, hogy az egyik hszüang-nu (ázsiai hun) vezető, **Liu Yüan** a 311-es évben 184 cm magas volt, hosszú, vörös szakállal, **Helian Popo** (Attila hszüang-nu kortársa) meg ma is benne lehetne akár melyik kosárlabda-csapatban a maga 195 centiméterével. Maenchen-Helfen meg is

---

6 Macbain 1983, 323.

7 I. m. 327: „Odoacer, we are told here, was statura procerus-so tall, in fact, that he had to bend down in order to enter the holy man’s cell. But there are no tall Huns. Or, more to the point, let us say that ideally there are no tall Huns. Odoacer is presented in this highly stylized tale not as a stereotypically squat Hun but as a stereotypically tall German; what, in other words, the world knew him to be.”

8 Hyun Jin Kim 2013, 97: „The Huns had been in touch with Arian Christians through the Goths and other Germans for nearly a century before Odoacer’s takeover of Italy. Are we to assume that there were no Hunnic converts? As mentioned earlier there were definitely Hunnic converts to Christianity before the fifth century and these later successes in conversions and indeed Odoacer’s exceptional preoccupation with the West, as borne out by his sojourn in Gaul and his Scirian mother, who could conceivably have been an Arian Christian, make it likely that he of all Huns had sufficient exposure to Christianity. The argument that Odoacer may have been tall and therefore could not have been a Hun (by which MacBain is thinking Mongoloid East Asian) is also obviously absurd and it need not be pointed out to the reader that there are plenty of East Asians who are in fact taller than the average European. Has anyone seen Yao Ming? The Huns like all other peoples in Europe had mixed to a considerable degree, in their case with their conquered Germanic, Iranian and Slavic subjects. The Hunnic graves in Europe have revealed that only 30 per cent or less of the upper class Huns had some Mongoloid features.” Thus physically the majority of the Huns were not easy to distinguish from the rest of their European subjects.”

9 Bóna 1993, 28–31.

10 Maenchen-Helfen 1973, 370-373 (chapter VIII: Race, 358-374)

fogalmazza, hogy a 349-ben egy mészárlásban leölt hsziung-nuk elsőpró többsége europid volt.¹¹ **Összefoglalva: a szkírek nem germánok, hanem vagy hunok, vagy a hunokhoz csatlakozott, velük szimbíózisba került, europid kinézetű nép voltak.**

Ezek után nézzük, szövegszinten nincs-e kapcsolat Jordanes szkírjeinek története és Kézai székely-mondája között. Harmadiknak odateszem **Jan Dubravius** cseh krónikairó *Historia regni Bohemiae* című művét (1552), amelyben ugyan-csak szó esik a szkírekről.

Jordanes szkírjei* (525/551)	Kézai székelyei** (1283)	Dubravius szkír/szkilavinjai (1552)***
Letelepedés		
- Kis-Scythia északi részén	- Kis-Scythia északi részén	- Istriánál
A scyrok pedig és a sadagariak és némely alánok Candac nevű vezérükkel Kis-Scythiát és Alsó-Moesiát kapták. (...) A rugok pedig és más néhány nemzet Bizzist és Arcadiopolist kérték letelepedés céljából. Attila fia is, Hernac Kis-Scythia szélén választott ki magának övéivel helyet.	Megmaradtak továbbá a hunokból háromezren, akiket a futás oltalma mentett ki Krimhild csatájából, s akik a nyugat népeitől való félelmükben egészen Árpád idejéig Ésigle Kilia mezején maradtak,	a Hyrrusok pedig és Scyrrusok (herulok és szkírek – S.A.), sokáig kóborló és zsoldos katona életet, néha az Alánusok és Gotthusok alatt is szolgálva, gyakorlottak, míg a többi Sármatákkal Illyriában és Istriában állandó lakhelyet foglaltak
Névváltoztatás oka		
- szégyen, gyalázat amiatt, hogy egy vezető nélküli néptől kaptak ki	- félelem	- tetszés
(Getica 276): Midón pedig ezen csatában királyuk, Valamir lovon ülve övéi buzdítására serege elé nyargalt, lova megbokrosodván, elesett és levetette lovagját, aki az ellen lándsái által rögtön átszuratva megöletett. A gótok azonban úgy királyuk halálát, mint a rajtuk esett sérelmet számon kérték a lázadóktól és úgy harczoltak, hogy az egész scir népből alig maradt meg, aki ezt a nevet, bár gyalázattal, viselje, annyira kiirtották mindnyáját.	félvén a nyugati nemzetektől,	Utóbb tetszett e' nemzetiségeknek, köz elfogadást kivíva, az új szlován név, mint ugyan egy nyelvet beszéléstől eredő. Mert SZLOVO a' Sármatáknál épen annyit téshen, mint VERBUM (SZÓ, BESZÉD) a' Latinoknál.
Névváltoztatás		

¹¹ Tacitus 1980, <http://mek.oszk.hu/04300/04353/html/01.htm>. „(37.) Mikor a felindulás elcsitulával visszatért a félelem, centuriókat küldtek levelekkel a galliai törzsekhez, hogy segítséget és anyagi támogatást kérjenek: ők maguk - már csak ilyen a vezető nélküli sokaság: meggondolatlan, félénk, tehetetlen, - Civilis közeledtére vaktában felkapkodták, de azon nyomban el is hajigálták fegyvereiket és megfutamodtak.”

	s ott magukat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték	Mivel tehát már ekkor minden meszsze terjedő és szertesztét több országokban s tartományokban lakó Sármata népek ugyan azon nyelv szovaival ,s tsak nem egy Beszéddel éltek, magukat egy közös néven SZLOVANOKNAK nevezték: Ezenkívül a' GLORIA (DITSŐSEG) szótól, melly nálunk SZLÁWA, hívtattak SZLOWUTNIJ néven is.
Szklavinok		
(Getica 35) A sclavenek Novietunum városától és a tótól, mely Mursiainak nevezte-tik, egész a Danasterig és éj-szak felé pedig a Viscláig tan-yáznak. Ezek községek helyett mocsarakban és erdők-ben laknak.		A' Görögök e' népnév jelentését nem értvén, azt SZLAVEN, az Olaszok pedig SCLAVUS (RAB) szóvá változtatták.

* Jordanes – Bokor 1904.

** Kézai – Bollók 1991.

*** Horvát 1844, 24.

Kezdjük annak megmagyarázásával, mit is keres itt **Dubravius** szövege, mi-kor az szemmel láthatóan valamilyen más szkír csoportról szólhat, amely a Horvátország és Szlovénia határán levő Isztriai félszigeten telepedhetett meg az Illíriában levő hyrrusok (herulok) szomszédságában. Az, hogy a herulok Il-líriában voltak, tény: **Prokopiosz** írja, hogy 512 környékén, miután a longo-bárdok megverik őket, feltehetően a Száva folyó bal partján telepednek le.¹²

Szkírekről is tudunk Illíriában, itt jelenik meg 470 körül/után **Onoulphus**, Edika fia. Az is igaz, hogy **Bíborbanszületett Konstantin** szól a Duna bal partján lakó szlávokról, akiket avaroknak mondanak, akik átmennek a Dunán, és Illíri-ában, *Salona* környékén (a mai Split Horvátországban) telepednek le (DAI 29. 14-46).¹³ Mégis, a szklavin név felvétele nem ott történik, hanem a Dunától balra

12 FHDR II, Procopius din Cezarea, 439: „VI. 15. 1. Când fură răpuși în luptă de către longobarzi, herulii purceseră din ținuturile părințești; cum am arătat mai sus, unii dintre ei se așezară în părțile Illyriei”

13 FHDR II. Constantin Porfirogenetul 663.: „Cei care au dorit atunci să treacă fluviul [Dunărea] și să afle ce fel de oameni locuiesc dincolo de fluviu, au trecut și au aflat neamuri slave /sklavoi – S.A/ neînarmate, care se mai numeau și avari. Și nici aceștia nu-și închipuiau că locuiesc oameni dincolo de fluviu, nici aceia că există locuitori dincoace de fluviu. Deoarece romanii i-au găsit pe avari neînarmați și nepregătiți pentru război, au luat prăzi și prizonieri și s-au întors îndărăt. (...) După ce schimbul acesta a durat mai mulți ani, *slavii de dincolo de Dunăre, numiți și avari*, s-au sfătuit între ei și au zis: „Acești romani au trecut la noi și au găsit prăzi, dar de acum înainte nu vor mai avea răgaz să treacă și vom porni împotriva lor”. (...) După ce au trecut, i-au alungat repede pe romani si au pus stăpînire pe Salona, cetatea pe care am pomenit-o mai înainte”

(mint *Bíborbanszületett Konstantin* is írja), így Dubravius egy ottani eseményt áttesz a mai Horvátországba.

Hogy mi játszódhatott le Dubravius fejében, mikor Illíriába teszi a szkíreket mint szláv-ősöket, elég könnyen megfejtethető. A történelem folyamán ugyanis két Isztria létezett: egy a mai Horvátország-Szlovénia határán, a másik a mai Dobrudzsában. Ez utóbbit, a híres Isztria (Histria, Istria) nevű várost már az ókortól ismerik, közel a Duna-deltához (egyések kapcsolatot feltételeznek az Al-Duna *Isztrosz* neve és *Isztria* városa között). Így azok a szkírek, akik nevet változtattak, igazából az észak-dobrudzsai Isztria nevű város mellett laktak, közel ahhoz a helyhez, ahol majd a szklavinok (akiket a szláv-ősöknek tartanak) először feltűnnek a történelem színpadán. Függetlenül hát attól, hogy a szkíreket hova is akarja tenni a 16. századi cseh krónikás, az eredeti szöveg, az átvett információ átút a papíron, és nagyon erőteljesen Jordanes szövegére utal.

Megjegyzem, Dubravius tévedése nagyon is emberi: nem ő az első, aki a két Isztriát összekeveri, már Plinius méltatlankodik azon, hogy egyesek azt tartják, egy idő után a Duna szétválik, egyik ága megy a Fekete-tenger, a másik pedig az Adria felé.¹⁴

Mit tudunk a fentiekből absztrahálni? Azt, hogy ugyanabban az időben, ugyanazon a helyen (Dobrudzsa északi része, a Duna-delta környéke vagy azon is túl) egy időben két nép jelenik meg, amelyik nevet változtat (a szkír/Jordanes és Dubravius/ és a székely /Kézai/). E szkírekről azt tudja a 16. századi cseh krónikás, hogy ők lettek a szlávok (Jordanesnél: szklavinok), a hun-maradékokról Kézai azt, hogy ők lettek a székelyek. Jordanes elmondja, a szkíreknek miért rossz a nevüket viselniük: azért, mert gyalázat fűződött a nevükhöz: egy vezér nélküli sereg verte meg őket (**Valamir** a csatában elesik), ami a legnagyobb gyalázatot jelentette. Hogy vezér nélküli seregtől kikapni miért gyalázat, azt **Tacitus** ecseteli: azért, mert az ilyen tömeg meggondolatlan, félénk, tehetetlen, s milyen lehet az, aki még tőlük is kikap.¹⁵ A 365-381 között uralkodó nyugati gót **Atharicról** például úgy tartják, azért nem utazott a gótok földjén kívülre, mert a népe szellemét testesítette meg, és nem akarta őket vezető nélkül hagyni, még rövid időre sem.¹⁶

Értelmezvén a táblázatot tehát azt látjuk, nagy valószínűséggel ugyanazok Jordanes gyalázatban élő, nevüket szégyellő szkírjei, Kézainak a nyugati népektől féltő székelyei és Dubravius szkírjei, akik közfelkiáltással a szlován (szklavin) nevet veszik fel.

14 FHDR I, Pliniu cel Bătrân, 397: „Cei mai mulți și chiar și Nepos, care este din părțile Padului, au afirmat în mod greșit că această regiune [Istria] a fost denumită după fluviul Istru, care, ieșind din fluviul Dunărea, denumit și Istru, se varsă în Adriatică în fața gurilor Padului; iar prin ciocnirea celor două ape, se îndulcește marea aflată între ele. [E greșit] căci nici un râu nu se varsă din Dunăre în Adriatică.”

15 Tacitus 1980, <http://mek.oszk.hu/04300/04353/html/01.htm>: „(37.) Mikor a felindulás elcsitultával visszatért a félelem, centuriókat küldtek levelekkel a galliai törzsekhez, hogy segítséget és anyagi támogatást kérjenek: ők maguk - már csak ilyen a vezető nélküli sokaság: meggondolatlan, félénk, tehetetlen, - Civilis közeledtére vak-tában felkapkodták, de azon nyomban el is hajigálták fegyvereiket és megfutamodtak.”

16 Erről bővebben itt: Hughs 2013, 95.

Angiszkírek

Nézzünk egy újabb nyomot Jordanes szövegében, mely tovább erősíti a Hernac és a szkírek közti erős kapcsolat lehetőségét. 462-ben a hunok sikertelen hadjáratot vezetnek a gótok ellen, és egy *angiszkír* nevű nép harcol **Dengezik** oldalán a mai Szerbiában:

„(Getica 272.) *Amint ezt [hogy a Belső Pannóniát bíró sadagokat a gótok megtámadták – S. A.] a hunnok királya, Attila fia, Dintzic megtudta, összegyűjtötte azokat, akik, bár kevesen, látszólag még uralma alatt maradtak, az ultinzurokat, angiscirokat, bittugurokat, bardorokat, és Basianához, Panonia egyik városához érkezvén, azt körülsánczolta és kezdte vidékét pusztítani.*”

Ezekről az *angiszkírokról* Maenchen-Helfen azt feltételezi, hogy semmi köztük a szkírekhez, és Jordanes tollhibája egy feltételezett Angisgiri törökös népnév helyett.¹⁷

Ezzel szemben nézetem szerint azoknak van igazuk, akik a szkírek egy részét látják bennük. Nevüket alighanem **Csavidar Bonev** magyarázza helyesen, aki rájön, az Irnák melletti szkíreket nyugodtan lehet, sőt kell is Onglosszal összehozni (a Campo Chigla/Kiliamező, a mai Budzsák korai neve, az a hely, ahová **Aszparuh** bolgárjai meghúzódnak a bizánciak elől – lásd Sántha 2015), így nevük azt takarhatja, hogy ők ang(l)i, onglósi szkírek.¹⁸

A fentiekből következik, hogy – ha a székelyeket keressük – akkor a szkír és a szklavin történetet kell ellenőriznünk, van-e köze a székelyekhez (ugyanis székely néven ezekben a századokban sehol senki nem szerepel).

Szkírek és székelyek

A továbbiakban nézzük a kor történéseit tágabb kontextusban: a majdnem-kortárs Jordanesnél, valamint **Kézai Simonnál** és a *Tarihi Üngürüszen*, Hernac hunjaira, valamint a szkírekre koncentrálnak. Az évszámok esetében a kutatók között nincs egyetértés, ezért az általam legvalószínűbbnek vélt datálást idézem.

---

¹⁷ Maenchen-Helfen 1973, 439: „The name occurs only in Getica 128: angisciros, angiscires. The Angisciri were one of the four tribes which remained loyal to Dengizich. Vasmer took angisc- to mean the same as OE eng, “grassland”; the Angisciri would, thus, be the “grassland Sciri.” As, however, the other three tribes, Ultinzures, Bittugures, and Bardores, have Turkish names, it seems more likely that Angisciri is also Turkish. The scribes may have assimilated an unfamiliar name to that of the Sciri, who in the Romana are named twice and in the Getica five times. Angisc- is reminiscent of ānjiz, “field.” Angisciri might be Angisgiri.”

¹⁸ Bonev 2007, 100-101. http://www.ivanstamenov.com/files2010/chbonev_tr_slav-1.pdf

Hernac, a szkírek és a székelyek		
Jordanes (Getica)	Tarihi Üngürüsz	Kézai Simon
Lázadás, vezetője: Ardarich, Ellák ellen	Szemben álló felek: Attila-fi Kaba és Attila-fi Aladorinusz, a szikulok vezetője	Szemben álló felek: Attila-fi Csaba és Attila-fi Aladár
(260) Mikor ezt Ardarich, a gepidák királya megtudta, boszszankodva azon, hogy annyi néppel a legsilányabb rabszolgák módjára bánnak el,	Kaba és Aladorinusz nevű fia a szultánátus [megszerzése] miatt azonnal ellenségekké és ellenfelekké váltak	húnok községe pártokra szakada, úgy hogy némelyek Csabát Ethele királynak a görög császár Honorius leányától való fiát, mások a Krimhild német fejedelemszonytól született Aladárt törekse- nek vala Ethele után királlyá emelni.
Ardarich másokat is felszabadít, nemcsak a gepidákat	A székelyek Aladár vezérére alá kerülnek/vannak	
(260) elsőnek ütött pártot Attila fiai ellen és a szolgaságnak rája tapadt szégyenét a szerencse kedvezésével lerázta. És elszakadásával nem csupán saját népét szabadította fel, hanem a többieket is	Abban időben az ő (Aladorinusz) népét Szikulinak hívták.	
Nedao-i csata 454-ben*, szkírek nincsenek említve, ám feltehetően Ardarich pártján**	Első csata	Első csata
(260) Fegyverkeznek tehát a kölcsönös végveszedelemre és csatára kelnek Pannóniában a folyó mellett, amelynek neve Nedao.	A nimcse-pártiak szövetkeztek, és egy helyen összegyűltek. „A világon többet ilyen alkalmunk nem lesz mondták. - Nem szalajtjuk el ezt az alkalmat, csatába szállunk!”	Mivel pedig a józanabb rész Csabával, az idegen nemzet pedig Aladárral tart vala, azért mind ketten kezdének uralkodni. Ditrik álnokságából osztán, ki Aladárhoz szít vala, kettejük közt a dolog háborúra kerül.
A gepidák csak súlyos harcok után nyernek	Az elején Aladár veszít	Az elején Aladár veszít
(262) Számos és súlyos összecsapások után	Aztán mind a két fél lóra pattant, és a szultánág elnyeréséért tizenöt nap csatáztak, melynek híre szájról szájra járt. A krónikás elbeszélése szerint a nimcse pártiakat Kaba annyira megtörte, hogy csaknem [teljesen] legyőzettek.	Az első ütközetben tehát Aladáron erőt vesznek,
Meghal Attila legnagyobb fia, Ellák	Hun vereség	Sicambriai csata (Krimhild csatája), hun vereség

(262) a gepidáknak kedvezett a győzelem. Ebben a harcban megöletik Attila legidősebb fia, név szerint Ellák.	Végül a nimcse sereg győzött,	de a másodikban, mely Sicambriánál két álló hétig foly, Csaba hadát úgy legyőzik és szétverik, hogy Ethele fiaiból és a húnokból igen kevesen maradnak. Ez ugyanis azon csata, melyet a húnok Krimhild csatájának neveztek s máig is e néven emlegetnek.
A hunok a Fekete-tenger mellé menekülnek	Kaba (Csaba) serege elfutott	A háromezrek Kilia mezejére menekülnek
(263) Miután ő megöletett, többi testvérei a Pontusi tenger mellé üzetnek, ahol, mint leírtuk, régebben a gótok laktak.	és Kaba serege legyőzette futásnak eredt.	Megmaradtak továbbá a húnokból háromezren, akiket a futás oltalma mentett ki Krimhild csatájából, s akik a nyugat népeitől való félelmükben egészen Árpád idejéig Csige Kilia mezején maradtak
Gót-hun háború, menekülés (Hunni)Várba (455/456 tele)***		
(268) Megtörtént pedig, hogy Attila fiai gótok ellen jöttek, mintha azok csak uralmak alól szöktek volna meg, vagy úgy, mintha megugrott rabszolgák után kutatnának és a másik két testvér tudta nélkül egymá-gára Valamerre támadnak. (269) Ezeket, bár kevesed magával, mégis fogadta és sokáig fásasztva, úgy leverte, hogy az ellenségnek alig egy része maradt meg, amely futásra fogván a dolgot, Scythia azon részébe ment, a mely mellett a Danaber folyam vize folyik el, amelyet a hunnok saját nyelvükön Varnak neveznek.		
	Kaba távozása Görögországba	Csaba távozása Görögországba

* Maenchen-Helfen 147.

** Váczy 1940, 135: „Elsőnek a leghatalmasabb fejedelem, a gepida Ardarik ütött pártot, mert – miként mondta – nem akart „legsilányabb rabszolgák módjára” osztály alá kerülni. Példáját követte a szomszédos többi nép is, így a rugiak a Felső-Tisza mentén, a szkírek, akik ekkor már a Duna-Tisza közén laktak Edeko és Hunvulf fejedelmeik uralma alatt”

*** Maenchen-Helfen 158.

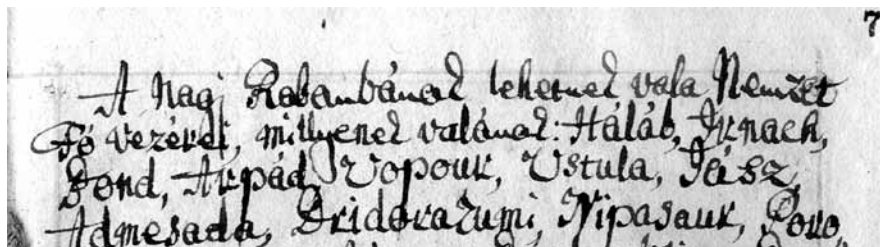
**** Borovszky 1900/2003, <http://mek.oszk.hu/01200/01267/html/04kotet/04r05f31.htm>

	Amikor Kaba elmenekült és elindult Kosztanonijébe, Konsztantin császár éberén figyelte [sorsát], mert tudta, hogy Kaba mint legyőzött jön hozzá. (...) Kosztantin fejedelem a Róm tartományokban egy jó helyet [területet] ajándékozott nekik, és ajándékokkal halmozta el őket. A Róm tartományban tizenhárom évig éltek nyugodtan, [védve] a világi viszályoktól.	20. Csaba tehát tizenötezer hunnal Görögországba menekült Honoriusushoz, és noha az tartóztatni akarta és Görögország lakójává akarta tenni (...)
Sikertelen hun hadjárat a gótok ellen. Az angiszkirok Dengezik oldalán harcolnak a mai Szerbiában (462-ben****)		
(Getica 272.) Amint ezt (hogy a Belső Pannóniát bírosadagokat a gótok megtámadták – S.A.) a humnok királya, Attila fia, Dintzic megtudta, összegyűjtötte azokat, akik, bár kevesen, látszólag még uralma alatt maradtak, az ultzinzurokat, angiscirokat, bittugurokat, bardorokat és Basianához, Panonia egyik városához érkezvén, azt körülsáncolta és kezdte vidékét pusztítani.		
Gót-szkir háború (464-466)		Krimhild csatája keveredik a gót-szkir háborúval
(Getica 276.) Midón pedig ezen csatában királyuk, Valamir lovon ülve övéi buzdítására serege elé nyargalt, lova megbokrosodván, elesett és levetette lovagját, aki az ellen lándsái által rögtön átszuratva megöltetett. A gótok azonban úgy királyuk halálát, mint a rajtuk esett sérelmet számon kérték a lázadóktól és úgy harczoltak, hogy az egész scir népből alig maradt meg,	Végül a nimcse sereg győzött, és Kaba serege legyőzette futásnak eredt.	23. Miután pedig Etele fiai Krimhild csatájában a szkíta néppel együtt szinte csaknem teljesen elpusztultak, Pannónia tíz évig király nélkül volt,
(Getica 276): ... aki ezt a nevet, bár gyalázattal, viselje, annyira kiirtották mindnyáját.		s ott magukat nem hunoknak, hanem székelyeknek nevezték
469-es, Boliai csata		

<p>(Getica 277-78): A suavok királyai, Hunimund és Halarich ezek (a szkírek – S.A.) kiirtásán való féltelmükben hadat indítottak a gótok ellen, bizván a sarmaták segítségében, akik Beuca és Babai királyaik alatt segédcsapatokkal jöttek, sőt magukat a scirokat is, mint akik, hogy magukat megbosszulják, annál elkeseredettebben fognak harcolni, Edica és Hunuulf főnökeikkel magukhoz vették, szintúgy velük voltak a gepidák is, valamint a rügok népéből nem kicsi segítség...</p>		
	<p>Kaba Szkítiába távozik</p>	<p>Csaba Szkítiába távozik</p>
	<p>Szóval azt kívánta, hogy költözzenek vissza Szidijja tartományába. Végül is egy nap Kosztantinije uralkodójának színe elé járult, hogy engedélyt kérjen a távozásra. Panaszkodott neki, és elmondta a szükséges teendőket. (...) A krónikások a következőképpen adják elő: amikor Kosztantin császár ezt a hírt megtudta, azonnal engedélyt adott, töméntelen aranyat, ezüstöt, rubint és drágakövet adott neki, és sok segítségben részesítette.</p>	<p>20. (...) nem maradt ott, hanem visszatért Szkítiába apja népéhez és rokonaihoz.</p>
		<p>A Csaba – Irnák azonosság Kézai következtetése, a székelyek mást mondanak</p>
		<p>Ezek a székelyek pedig azt hitték, hogy Csaba elpusztult Görögországban, ezért a nép mindmáig közmondásként használja: „Akkor térj vissza – mondják a távozonak –, amikor majd Csaba visszatér Görögországból.”</p>

A szövegek sok-sok párhuzama azt mutatja, Kézai Jordanesre alapoz, a Geticából a szkírekkel azonosítja a székelyeket (nyilván emellett van egy másik, feltehetően belső hagyomány is, amelyet követ). A *Tarihi Üngürüs* nem alapoz Jordanesre, ám értesülései alapján véve megegyeznek vele. Az, hogy a szkírek feltehetően gepida oldalon (is?) harcolnak Jordanesnél, valószínűsíti a *Tarihi Üngürüs* azon értesülését, amely **Aladárt** nevezi meg a székelyek első ve-

zetőjének. Itt hívom fel a figyelmet arra, hogy egyetlen egy irat van, a hamisítványnak kikiáltott, ám nézetem szerint abszolút hiteles Csíki székely krónika, amely szintén ezt állítja, Aladárt Halad, Haláb néven nevezve (a második vezető **Irnák**). Álljon itt a *Csíki székely krónika* legrégebbi, a két világháború között eltűnt példányának, az 1776-1780 között készült magyar fordításmásolatnak az idevágó része egy másik, pontosan nem datált kéziratban¹⁹:

A fentiekből a következőképpen rekonstruálom a szkírek történetét (ezek történetét veszi egynek Kézai a székelyekével):

454: a szkírek nagy része a gepida **Ardarich (Aladár)** pártján áll (egy részük a hun **Ellák/Csaba** pártján?)

(454-455 az Ellák oldalán állók szkírek Hernac/Irnákkal Szkítia Minorba menekülnek, ők lesznek az angiszkírek /angliszkírek, ongloszki, Campo Chigla-i/ kiliamezői szkírek/)

462(?) az angiszkírek a hun Dengezik oldalán harcolnak

454-463/464/466: a szkírek területe valahol Ardarich nagyvezérsége alatt van, talán a Duna–Tisza közén, törzsi vezetőjük Edika

464/466: a szkírek Ardarich alatti részének katasztrofális, csúfos veresége az osztrigótoktól

466 után a szkírek **Leon** keletrómai császárhoz mennek segítségért. Ez segíteni akarja őket, ezért levélben szólítja fel az illíriai prefektust, hogy küldjön nekik segédcsapatokat (Priskos rhétor)²⁰

469: a szkírek Ardarich alatti része újabb harcba keveredik az osztrigótokkal, Edika meghal

469: **Onoulph (Honoulph)**, Edika fia (népével?) Illíriába menekül, ahol szép karriert fut be, majd csatlakozik fivéréhez, Odoakerhez

469: **Odoaker**, Edika másik fia Itáliába megy (a nép másik részével?), amelynek királya is lesz. Odoaker három nemnek, nemzetségnek a vezetője: torcingi, szkírek és rogiak.

469: Dengeziket a bizánciak megölik, Irnák visszamegy Szkítiába, a mellette/alatta élő (angi)szkírek vezető nélkül maradnak.

¹⁹ Sántha 2013, december, 123-132. A fordítást egy kissolymosi Márkos András nevű unitárius papnövendék írja ki egy Particularis Minuták nevű, ma ismeretlen alapszövegből.

²⁰ FHDR II, Priscus Panites (Despre soliile neamurilor la romani, 17.), 297.

Onouplhusról és Odoakerről a a nagy tekintélyű PLRE alapján **Bóna István** a következőket írja:

„*Hunvulf/Onoulf A szkírek ifjabb királya, majd római tábornok, Edika fia, Odoaker öccse. 440 körül valószínűleg a tiszántúli hun orduban született s 453 körülül apja mellett ott is nevelkedett. Az osztrogótok ellen vívott veszetes Bólia menti csatában apja oldalán a szkírek „primatus”-a (469). A vereség s népe pusztulása után keletrómai szolgálatba áll, 477-től Illyricum egyik katonai parancsnoka. Epirusban részt vesz a „Valamerfi” Nagy Theoderik gótjai elleni harcokban (480/81). Röviddel később átáll bátyjához, akinek megbízásából 488-ban végleg elúzi Rugilandból **Friderik** rugi trónörökösét és harcosait. Győzelme ellenére elrendeli a Part menti Noricum (Noricum ripense)-maradvány római lakosságának Itáliába telepítését, katonai segédlettel felszámolja a római éleket Északnyugat-Pannoniában, a mai alsó-ausztriai Duna-szakaszon is. 490-től három éven át Odoakerrel együtt Ravennát védelmezi, 493 februárjában a város békés átadása után Nagy Theoderik gótjai a templomban menedéket kereső Hunvulfot nyíllövésekkel megölik. Neve beszélő típusú: 'Hun farkas'.*”

„*Odoaker Pénzein Audo (vacar) monogrammal, Itália s az uralma idején még Itáliához tartozó tartományok – köztük Noricum és Nyugat-Pannonia – királya (476–493). 433 körül született Ruga nagykirály tiszántúli ordujában, apja a Thorkel nembeli (Torciling) szkír Edika. Odoaker szkír és herul zsoldos kísérettel a 460-as évek elején Itáliába megy és a szváb Rikimer patricius (456–472) szolgálatába áll. (...) 476. augusztus 23-án az itáliai germán – elsősorban herul – csapatok „Itália és a népek” (gentes) királyává kiáltják ki. Pár nappal később leveri és megöli a pannoniai Orestes patriciust, akit egy évvel előbb ő segített hatalomra. 476 szeptemberében Ravennában lemondítja Orestes fiát, az utolsó nyugatrómai császárt, Romulus Augustust, akit családtagjaival együtt a nápolyi Castellum Lucullanumba internál, a császári jelvényeket pedig Konstantinápolyba küldi. (...) Odoaker 487/88 őszen-télén herulokból, szkírekből, alánokból álló seregével Nyugat-Pannonián át felvonulva kiveri a betört rugiakat, majd a Dunán átkelve saját országukban, a Rugilandban tönkreveri őket. Foglyul ejti a rugi királyi házaspárt is. A hadjáratot 488-ban öccse, Hunvulf fejezte be. Zeno ellenakciója a Nagy Theoderikkal kötött szövetség volt, az osztrogótok Moesiából Dél-Pannonián átvonulva 489-ben elindítják azt a háborút, amely 493 februárjában Odoaker bukásával és meggyilkolásával végződött.”²¹*

Stephan Krautschick egy olyan mozzanatra hívja fel a figyelmet, amely alapján Kézai azon állítása, hogy Csaba nagybátyjához menekül, minden további nélkül elfogadhatónak tűnik. Krautschick nem kevesebbet állít, mint hogy **Armatius** és nagybátyja, **Baziliszkosz** bizánci császár vérségi kapcsolatban állt **Odoakerrel**. Az elmélet szerint **Armatius** Onouplhus és Odoaker testvére volt, így a két Edika-fi is **Baziliszkosz** császár unokaöccse volt. A három testvér közti kapcsolat **Antiokiai János** krónikájának egyik részletén alapul, amely azt állítja, Onouplhus gyilkosa és testvére volt **Armatiusnak**. Hogy **Baziliszkosz** miként

21 Martindale, PLRE 2 = J. R. Martindale, The Prosopography of the Late Roman Empire II. Cambridge, 1980, ez alapján készült Bóna István szócikke a Hunok – gepidák – langobardok c. tötetben

lett bizánci császár, az eléggé könnyen követhető: lánytestvére, Verina **I. León** császár felesége volt, és a sógor segítette Baszilizszkosz karrierjét. Verináról és Baszilizszkoszról csupán azt tudjuk, barbár származásúak voltak, eszerint vagy **Edika**, vagy Edika feleségének testvérei.²²

Eddig azt láttuk, Onoulphus az egyedüli, aki a hun-szkríz vezetők közül Görögországba megy, játszunk hát el azzal a gondolattal, hogy *Csaba királyfi maga Onoulphus* (aki amúgy a császár unokaöccse). Kézai azt írja, hogy *Csaba, a görög császár Honorius leányától való fia* (5. §.). Nem elrugaszkodott, ha a két értesülés között mindenképp valami kapcsolatot feltételezünk. **Kézai Simonnak** azt szokták a szemére vetni, hogy **Veronai Detre** (Nagy Theoderich- Nagy Theodorik) szerepeltetése anakronizmus az Attila halála utáni események kapcsán (Nagy Theoderich valamikor 453 és 455 között született, és az osztrogótok királya /ur.: 474–526/, Itália vezetője /ur.: 493–526/ és a vizigótok kormányzója /511–526/ volt). Abban az esetben viszont, ha a szkíreket tartjuk a hun-utód népeiségnek, mindez nagyon is érthetővé válik: *Onoulph/Hunoulphus* Görögországba megy, majd csatlakozik fivéréhez, *Odoakerhez*, aki Itália királya lesz. Őket 493-ban *Nagy Theoderich* egy ünnepségre hívja, ahol meggyilkoltatja őket.

Thúry József egy nagyon érdekes mozzanatra hívja el a figyelmet, ami **lerombolja a székely/magyar, Kézai-féle hagyomány Csabájának azonosítását Jordanes és a bolgár királylista Ernakjával, Irnikjével**. Thúry szerint ugyanis két külön néphagyományról van szó, ami helyesen maradt meg **Anonymusnál** és **Oláh Miklósnál**, és összekeveredett Kézai Simonnál:

„Krónikáink, vagyis a nemzeti hagyomány szerint a hun-avar uralom bukását két néptörredék élte túl. Az egyik benn maradt az országban a Csigla nevű mezőn s ezek a székelyek, a kik a honfoglalás után Erdélybe költöztek. A másik rész Csaba vezetése mellett Görögországba, azaz a Balkán-félszigetre menekült. Így tudja és adja elő a dolgot minden, eddig ismeretes krónikánk. Már most itt következik egy olyan körülmény, melyet eddigelé senki sem méltatott kellő figyelemre. Ha valaki skepticismusában mindent elvet is krónikáink tudósításából, de azt az egyet kénytelen lesz ténynek elfogadni, hogy az erdélyi székelyeknél nemcsak Kézai, Thuróczi, hanem még Oláh Miklós korában is közszájon forgott ez, a valamely távozóhoz tréfásan intézett mondás: „akkor térj vissza, mikor majd Csaba visszajön Görögországból. Mondom, ennek a székely szó-lás-mondásnak valóban közszájon forgását mindenkinek el kell ismernie, mert még olyan tekintélyes író is kezeskedik érte, mint az éppen erdélyi származású Oláh Miklós. Ha pedig az erdélyi székelyek századokon át emlegették ezt a közmondást, ennek használata csak úgy érthető meg, ha ők valóban emlékestéit egy Csaba nevű embernek és népének a ,Balkán-félszigetre történt kiköltözésére; a miből megint az következik, hogy Csaba népének a krónikáktól emlegetett kibujdosása csakugyan történeti tény (...)

Azonban a krónikairó tudósabbnak akart látszani a székely köznépnél s ezt mondja: de igenis, Csaba Görögországból 13 év múlva Scythiába költözött s onnan a magyarokkal együtt bejött Magyarországra, nem ugyan ő maga, hanem

²² Krautschick 1986

két fia közül az egyik, Csabának és nejének nagyszámú rokonságával. Ezt már csak a krónikás találta ki s ezzel ellenkezésbe jött egy másik krónikásunkkal, Anonymussal, a ki azt állítja, hogy még az ő idejében is élt Görögországban, valahol a Balkán félszigeten egy néptörzsek, melyet Sobamogera-nak (Csaba magyarjai) neveztek. Az ő állításának inkább hitelt adhatunk, mert a saját korára vonatkozólag mondja ezt.”²³

Ezek után nem marad más hátra, mint megnéznünk, megmaradt-e valamilyen görögországi vagy azzal szomszédos nép tudatában valamiféle emlék Csaba ott-tartózkodásáról, és arrafele is keressélni a székelyek egyik elveszett törzse után.

Bibliográfia:

BÓNA 1993 – Bóna István: *A hunok és nagykirályaik, Corvina, Budapest, 1993*
BONEV 2007 – Чавдар Бонев: *Праславянските племена Ч.1/А, Институт по балканистика, София, 2007 (Chavdar Bonev: The Proto-slavic Tribes, Part One, Sofia)*

BOROVSZKY 1900/2003 – Borovszky Samu: *Nagy képes világtörténet 4. : A népvándorlás kora. Franklin és Révai, Budapest, 1900. Elektronikus kiadás. Arcanum, Budapest, 2003*

FHDR – Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele Istoriei Românilor), vol. 1. Ab Hesiodo ad Itinerarium Antonini, ed. Vladimir Iliescu, Virgil C. Popescu, Ist. Gheorghe Ștefan. Editura Academiei, București. 1964

FHDR II – Fontes Historiae Daco-Romanae (Izvoarele Istoriei Românilor), vol. 2: Ab Hesiodo ad Itinerarium Antonini = De la Hesiod la Itinerarul lui Antoninu Ab anno CCC usque ad annum M = De la anul 300 pînă la anul 1000s, ed. Haralambie Mihăescu, Vladimir Iliescu, Ist. Nicolae Ștefan. Editura Academiei, București. 1970.

HORVÁT 1844 – Horvát István: *A Szlavinokról az az a Kérkedőkről, a Trójai háborútól első Justiniánus tsászárig. 1844.*

HUGHS 2013 – Ian Hughs: *Imperial Brothers: Valentinian, Valens and the Disaster at Adrianople. Pen and Sword, Barnsley, 2013*

HYUN JIN KIM 2013 – *The Huns, Rome and the Birth of Europe. By Hyun Jin Kim. Cambridge University Press, Cambridge, 2013*

JORDANES – BOKOR 1904 – Jordanes: *A gótok eredete és tettei; fordította, bevezette és jegyzetekkel ellátta Bokor János. Középkori krónikások-sorozat, III, szerkeszti dr. Gombos F. Albin, Brassói Lapok, Brassó, 1904*

KÉZAI – BOLLÓK 1991 – Kézai Simon: *A magyarok viselt dolgai., ford. Bollók János. In: Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalom történetéhez: Középkor (1000–1530), főszerk. Tarnai Andor, szerk. Madas Edit, Tankönyvkiadó, Budapest, 1991, internetes kiadás: <http://sermones.elte.hu/szovegkiadasok/magyarul/madasszgy/index.php>*

---

23 Thúry József: *Még egyszer a székelyek eredetéről. Erdélyi Múzeum, XVI. kötet. 1899. VII. füzet. 428-429.*

KRAUTSCHICK 1986 – Stephan Krautschick: Zwei Aspekte des Jahres 476, *Historia*, 35, 1986, pp. 344–371.

MACBAIN 1983 – Bruce Macbain: Odovacer the Hun? *Classical Philology*, Vol. 78, No. 4 (Oct., 1983), The University of Chicago Press, pp. 323-327.

MAENCHEN-HELFEN 1973 – Otto Maenchen-Helfen: *The World of the Huns. Studies in Their History and Culture*. Ed. by Max Knight. Berkeley and Los Angeles: Univ. of California Press, 1973.

REYNOLDS – LOPEZ 1946 – Robert L. Reynolds and Robert S. Lopez: Odoacer: German or Hun? *The American Historical Review*, Vol. 52, No. 1 (Oct., 1946), pp. 36-53.

SÁNTHA 2013 – Sántha Attila: Hamisítvány-e a Csíki székely krónika? *Székelyföld folyóirat, Csíkszereda*, 2013/9, 10, 11, 12.

TACITUS 1980 – Tacitus összes művei. Fordította Borzsák István, Európa Kiadó, Budapest, 1980, <http://mek.oszk.hu/04300/04353/html/01.htm>

VÁCZY 1940 – Váczy Péter: *A hunok Európában*. In: *Attila és hunjai*. Szerk. Németh Gyula, Magyar Szemle Társaság, Budapest, 1940

THÚRI 1899 – Thúry József: *Még egyszer a székelyek eredetéről*. Erdélyi Múzeum, XVI. kötet. 1899. VII. füzet. 428-429.